

SCHEPPER NAAST GOD

**Experimenteren met embryo's: mag dat? De ethicus
J.S. Reinders pleit voor meer levensbeschouwing in de
discussie daarover.**

Het wetenschappelijk belang van experimenten met menselijke embryo's neemt sterk toe. Ze stonden tot nog toe vooral in dienst van de verhoging van het succes van kunstmatige voortplanting bij ongewenste kinderloosheid, maar doen dat steeds minder; ze spelen steeds meer een rol in de strijd tegen erfelijke en andere ziekten. De wetenschapper die beginnend menselijk leven tot in zijn genetische kern mag ontrafelen, krijgt de sleutels in handen die tot het voorkomen van menselijk leed kunnen leiden.

De morele problemen die hier rijzen circuleren alle om de vraag: zijn experimenten met embryo's te rechtvaardigen voor andere doeleinden dan die welke gericht zijn op hun eigen voltooiing tot mens? Er wordt in al dat soort experimenten immers iets gedaan met embryo's dat haaks staat op de morele code die mensen tegenover elkaar hanteren: dat je anderen nooit louter als middel mag behandelen, maar uitsluitend als doel. Embryo's worden hier evenwel 'opgeofferd' met het oog op leven en welzijn van anderen; van huidige en latere generaties. Ze worden instrumenteel gebruikt. Mag dat zo maar? Nee, zeggen zij voor wie 'embryo' en 'mens' hetzelfde is; jawel, vinden zij die van oordeel zijn dat een embryo wel kan uitgroeien tot een persoon, maar het bij lange na (nog) niet is.

Koudwatervrees

Tussen deze extremen zit een heel scala van posities die de ethicus J.S. Reinders in zijn boek *De bescherming van het ongeboren leven* helder in kaart brengt, om ze vervolgens op hun consistentie te toetsen. De meeste ethici wijzen zowel het onvoorwaardelijke 'nee' als het categorische 'ja' af, en komen tot tussenposities die variëren van een 'ja mits' tot een 'nee tenzij' (dat laatste is Reinders' eigen standpunt). Reinders laat, stapje voor stapje redenerend, knap zien hoe men zich hierbij vaak verstrikt in tegenstrijdige redeneringen. Een van de oorzaken hiervan is dat men soms probeert een zienswijze op menselijk leven terug te lezen in de biologische ontwikkeling van het embryo. Zo komt men bijvoorbeeld tot willekeurigheden als de 14-dagengrens, beneden welke experimenten nog

wel zijn toegestaan, daarboven echter niet. Het lijkt alsof men zijn levensbeschouwelijke keuzes niet als zodanig wil erkennen, maar ze als verkapte feiten door de achterdeur de ethische discussie weer wil binnenbrengen, waaruit ze tegenwoordig stelselmatig worden geweerd. De hedendaagse ethiek kent een soort koudwatervrees voor alles wat naar levensbeschouwing riekt.

Reinders wil die verzwegen dimensie echter weer in de discussie binnenbrengen, omdat hij vindt dat je er niet aan ontkomt: de morele keuzes die je maakt, zijn nu eenmaal afhankelijk van je levensvisie. In de beschrijving van de feiten kunnen mensen hun kijk op die feiten niet achterwege laten. Daarmee beschrijven ze immers ook zichzelf, hun visie op de mens die zij zijn of graag willen zijn. 'Zien als' veronderstelt een kijk op de wereld waarin ook de kijk op het ongebooren leven een plaats krijgt. Die kijk zegt net zoveel over de embryo's als over de gene die ze beschouwt, aldus Reinders.

'Opgeofferd'

Als theoloog pleit hij in dit kader voor een herwaardering van de christelijke traditie, waarin de mens als beeld Gods wordt beschouwd. De beschermwaardigheid van embryo's rust dan in hun vermogen om in de toekomst tot beelddrager Gods uit te groeien. 'Deze opvatting schept een verplichting een menselijk embryo in beginsel niet te beëindigen of nodeloos in gevaar te brengen', concludeert Reinders. De morele waarde van het embryo is voor hem echter niet absoluut. Leven is vaak kiezen tussen twee kwaden, en zo ook hier. Wijst men elk experiment met embryo's af, dan stagnert immers ook de wetenschappelijke strijd tegen erfelijke en andere aandoeningen. De afweging die men hier moet maken, leidt ertoe dat mogelijkserwijs uitzonderingen kunnen worden toegestaan op een al te resolute afwijzing van het instrumentele gebruik van embryo's. Vandaar uiteindelijk Reinders' standpunt: 'nee, tenzij'.

Bij zijn verantwoording van dit 'tenzij' komt hij tot hachelijke afwegingen, waarbij het tot hun bestemming komen van sommigen (embryo's) uiteindelijk wordt

weggestreept tegen dat van anderen (zieken en gehandicapten), en de eersten dus worden 'opgeofferd' ten gunste van de laatsten. De redenen voor deze (utilistische?) afweging hadden wel duidelijker kunnen worden verantwoord. Zij lijken me niet bij voorbaat evident.

Het belang van Reinders' boek schuilt niet alleen in de helderheid en zorgvuldigheid waarmee hij doorgaans redeneert, maar ook in zijn poging de vastgelopen algemene discussie over de verhouding tussen levensbeschouwelijke tradities en moraal weer vlot te trekken. Kan moraal helemaal op eigen benen staan? Zijn godsdienstige tradities hinderlijke stoorzenders in het 'zuivere' publieke debat dat de ethiek in de liberale samenleving probeert te voeren? Reinders meent van niet. 'Mijn inziens is het denkbeeld van de autonome moraal aan een revisie toe', oordeelt hij. Hij maakt vervolgens veel werk van zijn stelling, dat godsdienst de moraal kan ondersteunen. Maar wil hij de discussie dan weer 'terug naar af' voeren? Met de bijbel als het woord Gods elke discussie bij voorbaat doodslaan? Nee. Godsdienst mag van hem wel weer de ethiek binnenkomen, maar moet daar wel aan de ketting. Het geloof vertegenwoordigt voor Reinders geen machtsinstantie meer, maar is een bron waaraan mensen hun morele identiteit kunnen ontleen. Zijn herwaardering van de traditie blijft zo wel erg in het kader van de Verlichting staan. De betekenis van tradities is daarin louter instrumenteel: als ze ons niet helpen bij onze levensoriëntatie, gaan ze op de schroothoop. Ik vraag me af of Reinders daarmee aan het fenomeen traditie wel helemaal recht doet. Traditie maakt nu eenmaal aanspraak op autoriteit. Dus de vraag is niet of aan de traditie autoriteit toekomt, maar van welk soort zij is.

Hoe dan ook: de godsdienst spreekt weer een woordje mee in de ethiek, al is het niet meer het laatste. Wat onwennig voert Reinders vervolgens het theologische jargon de ethiekdiscussie weer binnen, waaruit zijn leermeester Kuitert het zo resoluut had verwijderd. We lezen over de mens als beeld Gods en horen weer een heus pleidooi voor de invoering van de idee van de scheppingsordeningen.

Eigen parochie

Zoals gezegd: het gebeurt wat onwennig. En dat niet alleen omdat we voortdurend over de 'drieënnigheid' Gods horen spreken. Ook niet omdat de theologische verantwoording van de leer van de scheppingsordeningen heel wat vragen oproept (zoals: is 'heil' het criterium voor ordening, of is het - heel burgerlijk - andersom: is heil alleen heil als het geordend is?). Maar vooral omdat het forum van de argumentatie nieuw is: theologie wordt hier niet zozeer voor theologen en christelijke 'insiders' geschreven, maar voor algemeen gebruik in het publieke morele debat. Er zit dan ook een apologetisch trekje in het boek, als Reinders zijn christelijke zienswijze op het (onge-

boren) leven 'aannemelijk voor anderen' wil maken. De aloude vraag, of een preek voor *eigen* parochie ook niet de meeste indruk naar buiten maakt (of zoals Karl Barth zei: 'De beste dogmatiek is de beste apologetiek'), laat zich ook naar aanleiding van Reinders' boek stellen. Zijn agnostische vakgenoten zullen enerzijds immers met gefronste wenkbrauwen lezen over de schepselmatige bestemming van de mens, die hem door Reinders wordt toegedicht. Als ze horen dat die ligt in 'het zich in dienst stellen van', 'het zich open stellen voor anderen en voor het andere' zullen zij zich wellicht, schouderophalend over zoveel calvinisme, afwenden. De overbodige geruststelling dat 'deze godsdienstige wijze van spreken ongetwijfeld een argeloze, om niet te zeggen naïeve indruk maakt, maar dat hindert niet' zal hen zeker niet over-

voor de één een 'goede schepping' is, is voor de ander een 'bitter raadsel'. Niet dat het concrete ethische standpunt van christenen veel zou veranderen als Reinders wél het hele christelijke verhaal erbij zou vertellen. Het gaat bij hem nu eenmaal om beginnend leven, en dan heb je het eerder over schepping dan over kruis. Maar kan het christelijk geloof nog wel als levende traditie ademen, als men het in dienst stelt van de ethiek? In de 'godsdienstige overwegingen' die Rein-

menten gebeurt – niet ook theologische vragen op, die men niet zomaar kan afstoppen, en die van de weeromstuit de discussie over ethiek weer kunnen beïnvloeden? Veranderen (of: verstoren) de embryo-experimenten niet evenzeer de belijdenis van God de schepper, als deze belijdenis omgekeerd die experimenten fundeert en limiteert? Tenslotte scheppen wij in onze genetische technologie zèlf leven. Op z'n minst lijken we in ons oordeel over welk embryo mag uitgroeien tot beeldrager Gods en welk niet, deel te hebben gekregen aan het predestinerende 'raadsbesluit Gods'. Als men dat laatste niet alleen maar als doodzonde wenst te beschouwen – vraagt de huidige ethiek dan niet ook om een mondigere soort theologie, die mensen als schepper náást God beschouwt? Een theologie die niet alleen kijkt naar waar

tuigen. Christenen maken hun geloof niet geloofwaardiger door zich ervoor te verontschuldigen.

Maar anderzijds: ook gelovigen zelf zullen wat ontevreden blijven met de hier geboden theologie. Die moet immers heel dunnetjes blijven. God de schepper is meestal het enige geloofsartikel dat in een dogmatiek voor publiek gebruik kan overblijven. De theologisch alleszins verdedigbare gedachte dat je met Christus in de bio-ethiek niet zoveel kunt beginnen, speelt ongetwijfeld een rol bij Reinders' reductie van de geloofsleer. Maar ook de vrees om niet-christenen niet bij voorbaat van zich te vervreemden, doet wellicht mee in deze concentratie op de schepingsleer. Het is echter nog maar de vraag of de belijdenis van God de schepper voor niet-gelovigen minder ongegrond is als die van God de verlosser. Wat

ders ten beste geeft, vraagt hij zich af wat de bijdrage van de christelijke traditie aan de ethiek zou kunnen zijn. Haar rol wordt daarmee die van leverancier van levensbeschouwing. Zij wordt daarmee tot een statisch gegeven gereduceerd, dat zelf niet meer – ook gelovig niet – ter discussie kan worden gesteld. Reinders' theologie maakt ook een wat belegen indruk. Maar roept de actuele vraag of en in hoeverre men mag ingrijpen in het genetische ABC – zoals in embryo-experi-

wij vandaan komen (schepping), maar ook naar waar wij als menselijke samenleving uiteindelijk naar toe gaan (vleinding)?

Maar goed, zou Reinders kunnen zeggen: dat zijn meer vragen voor een dogmaticus en niet voor een ethicus. En daarin heeft hij gelijk. Bovendien argumenteert hij ook niet voor christenen, maar voor het forum van de algemeenheid. Ik blijf dan echter wel met de vraag zitten, in hoeverre een christelijk ethicus één taal kan spreken voor een dubbel publiek. Misschien haken beide halverwege het verhaal, dat hen beide tegelijk wil winnen, af.

Frits de Lange

J.S. Reinders: De bescherming van het ongeboren leven: morele en godsdienstige overwegingen bij experimenten met menselijke embryo's. Uitgave: Ten Have. Prijs: f 34,50.